

KO ODGAJA ČOVJEKA?

Mehmedalija HADŽIĆ

Sažetak

Čovjekova veza ili uzajamnost s Bogom Višnjim, odnosno sjećanja Njegova Imena, je sudbonosna za njega i na ovom i na Drugom svijetu. O tom sjećanju čovjek nosi znanje u svom unutarnjem biću koje ne ovisi ni o čemu što je prenijeto izvana, ni o kakvom znanju koje proistječe iz slijeđenja nekog ili nečeg. Shodno tome, odgoj je, u stvari, omogućenje čovjeku da mu to znanje ima prednost u odnosu na svako drugo. Uvjeti u kojima se odgoj ozbiljuje su prirodno i društveno okruženje. Budući da se čovjek licem usmjerava prema pojavama svijeta, te da je ono slika njegovog položaja u odnosu na njegove ljude, obrazovanje je stjecanje znanja koje omogućuje čovjeku djelatni i moralni položaj u odnosu na druge ljude ili najprikladniju postavljenost u ljudsku zajednicu.

Ključne riječi: Bog, čovjek, odgoj, obrazovanje

Čitaj u ime Uzdržavatelja tvoga Koji stvara – stvara čovjeka od od zametne ćelije! Čitaj – jer Najdarežljiviji je Uzdržavatelj tvoj, Koji je poučio (čovjeka) peru – poučio je onome što nije znao!

Kur'an, 96:1-5.

Ja sam tebe odabrao, s obzirom da te dobro poznajem, i povjerio sam ti odgoj svoje djece. Nisam to htio nikome drugom povjeriti, čak ni onima koji su mi bili dosta bliski. Od tebe tražim da im govoriš o ozbiljnosti i strogosti i potrebi navikavanja na težak život, jer će im to biti korisnije u životu njihovom i od njih će učiniti jake ličnosti... Govori im i o potrebi da uvijek budu ozbiljni, da umanje smijeh, jer pretjeran smijeh umrtvljuje ljudsko srce. Neka prva stvar koju će od tebe prihvatiti bude osuda zabavljanja u kome je čovjeku drug šejtan...

Omer ibn Abdulaziz

Pravi način da sretnemo čovjeka jest da sami postanemo čovjek... Mislim da će nas nesreća učiniti suzdržljivima, i da će carstvo koje je propalo brbljavcima biti vraćeno šutljivcima, a pomoću odgoja putem opasnosti i navikavanja na smrt, apsurdnije i jednostavnije no ikada... Istinske vrline ne vode k sreći, već k Redu i njegovoj pravdi. Ne vode ka happy-endingu, već k slavi Istine.

(Denis de Rougemont)

Živimo u vremenu (i svijetu) prividne slobode i stvarne tiranije. Zarobljenici smo, često nesvjesno, brojnih konstrukcija koje je izmislio sam čovjek koji je, opijen svojom gordošću, umislio sebi (i drugima) da je kadar sam odrediti krajnji cilj svoga života na Zemlji kao i put njegova dosezanja. A prihvaćajući pseudodemokracije kojima smo kljukani sa svih strana lišili smo sami sebe blagodati slobode, a to znači da želimo po svaku cijenu izbjeći našu ljudsku odgovornost. Tako smo postali neograničeno neodgovorni. Sve koristimo kao alibi, kao dokaz da mi nismo krivi. Naše nam novokomponovane znanosti govore: nije to vaša krivica, vama je to bilo određeno, a naše strasti nam dodaju da je to za nas bilo životno važno. I sada smo pritiješnjeni diktaturom i iznutra. To je u najkraćem stanje duha našeg vremena, ili našeg duha u vremenu.

Šta onda (u)činiti?

Djelotvorno odgovaranje ovog pitanja pretpostavlja donošenje zajedničkog i jasnog plana akcije šta hoćemo učiniti, s kim to hoćemo i kako ćemo postići željeni cilj. Jasnost tog plana treba da proistječe iz jasnih riječi koje jedine mogu unijeti red u naš sadašnji opći nered, kako unutarnji tako i vanjski, jer „sve jasne riječi su riječi reda!“ A riječ je jasna ako ima određeno značenje koje svi razumiju i prihvaćaju. To značenje jest njezina „sukladnost s određenim stvarima, sa stanovitim čuvstvima, činjenica da ona nužno obavezuje na djelovanje.“ Samo zajednička tradicija određene žive ljudske zajednice može odrediti značenje riječima koje njezini članovi koriste u svom svakidašnjem govoru.

Nažalost, riječi koje danas u ovom verbalnom košmaru izbacujemo na sve strane iz naših uvijek otvorenih usta skoro da više ništa ne znače. „Ukrašen govor“ o kome i Kur'an Časni govori kao moćnom sredstvu manipulacije ljudima od strane „neprijateljski zlih sila“¹ danas je, u vremenu opće „huke i buke“, cijenjen i slušan više nego ikada ranije. Otvoreni čovjekov neprijatelj, šejtan, najviše „uživa u ljubaznom i potresnom pričanju“ svekolikih naših govornika na radiju, TV-u, javnim skupovima, itd., pa čak i u govorima brojnih današnjih „proroka“ i vjerskih fanatika. Primjer kako ljudski ideali nisu više primjereni realnosti su današnje „sofisticirane rasprave“ o potrebi mira u svijetu. Zvanični zagovarači mira su toliko „opijeni“ uzvišenim sadržajem same riječi „mir“ da se zadovoljavaju samo njezinim stalnim ponavljanjem, i ništa više. A tog nasušnog mira – nigdje na vidiku. To je sasvim razumljivo jer ga prethodno nema u njihovim okorjelim srcima i nemirnim dušama.²

Slična je sudbina zadesila i nekada tako dragu i skoro svetu riječ „odgoj“, koja je u brojnim evropskim i drugim jezicima zauzimala posebno časno mjesto i koja se izgovarala s velikim poštovanjem. U njezinom osnovnom značenju nalazi se neraskidiva veza s ljudskim životom. Zapravo, ljudskost čovjekova je utemeljena na odgojnom djelovanju koje je, u

¹ „Tako smo svakom vjerovjesniku neprijatelje određivali, šejtane u vidu ljudi i džina koji su jedni drugima kićene besjede govorili da bi ih obmanuli...“ Kur'an, 6:112.

² „Oni koji vjeruju i čija se srca sjećanjem Boga, smiruju – a srca se doista, sjećanjem Boga, smiruju.“ Kur'an, 13:28.

stvari, uvjet života po kojem čovjek jest čovjek.³ Odgojna djelatnost je stara koliko i samo čovječanstvo. U svim svetim knjigama se potcrtava važnost odgoja kako za čovjeka pojedinca tako i za ljudsku zajednicu. Ta važnost nije umanjena ni u modernom svijetu, pa je Ernest Renan mogao ustvrditi da „odgojna pitanja u modernom svijetu jesu pitanja života i smrti. Od njih zavisi sva društvena budućnost.“

Pitanje šta je odgoj i u čemu su njegove bit i svrha u kur'anskom vidiku pokušaću sažeto odgovoriti u recima koji slijede.

Značenje pojma „odgoj“ u Kur'anu

Kur'anski izraz za odgoj (ar. *r b v*) ima vrlo slična značenja koja ima pojam „odgoj“ u drugim jezicima. Osnova svih tih značenja je *narastanje*, odnosno sve djelatnosti koje vode k cilju punine i savršenstva.⁴ U navedenim značenjima ovaj izraz spomenut je u Kur'anu Časnom, u različitim oblicima, na više mjesta.⁵

U kur'anskom tekstu se sasvim jasno može zapaziti da odgajati mogu samo oni koji znaju i koji su svjesni svog (ne)znanja jer u biti sve znanje je samo u Boga Višnjeg. On, Sveznajući, strogo zabranjuje onima koji ne znaju da se bave onim što ne znaju.⁶ To upućuje na činjenicu da je odgoj svjesno i savjesno bavljenje čovjeka (drugim) čovjekom u svrhu očuvanja i njegovanja njegova razvoja ili njegova narastanja u ljudskosti, pa samo onaj koji zna svrhu i smisao čovjeka

3 „... riječ *odgoj* ima svoj korijen u glagolu *gojiti*, koji znači činiti da nešto živi i raste, te se uvijek odnosi na živo biće. Prvotno se tiče fizičkog života i znači isto što i hraniti, njegovati, podizati čovjeka. Ako se odnosi na biljke, onda se gojiti pretvara u *gajiti* (cvijeće, biljke, odatle *gaj*)... P. Skok ističe da u nekim slavenskim jezicima (a kod nas na Cresu) gojiti znači i liječiti. Još je zanimljivija Skokova pretpostavka da gojiti ima korijensku vezu sa 'žiti i 'živjeti. Dolazilo bi od indoevropskog korijena 'guei ili u prijevodu 'guoi sa značenjem živjeti ... Prema tome, gojiti je isto što i podržavati jedno živo biće u životu.“ (*Živan Bezić, Što znači odgajati?*, Obnovljeni život, Časopis za religioznu kulturu, Vol. 32. No 4., august 1977., str. 334).

4 Arapska riječ koja u korijenu ima konsonante *r b v*, između ostalog, znači: povećati se; umnožiti se; (na)rasti; (na, od, po, uz)(rasti /dijete/; dok s korjenitim konsonantima *r b j* znači: (na, od, po, uz)rasti. Glagolski oblik 2. vrste glagola ima slijedeće značenja: pustiti da (na)raste; (uz, od, pod)gojiti; odhraniti; (od,uz)gajati; vaspitati; obrazovati; podučavati; razvijati; kultivirati. V. Teufik Muftić, Arapsko-bosanski rječnik, III izdanje, El-Kalem, Sarajevo, 1997., str. 509. 5 V. Kur'an, 22:5; 41:39; 30:39; 17:24; 26:18; 2:2276;

6 „I nikada se ne bavi ničim o čemu nemaš znanja!“ Kur'an, 17:36; „... Bog zna, a vi ne znate.“, Kur'an, 2:216; i „Znanje je samo u Boga...“ Kur'an, 46:23.

i života može valjano vršiti časnu misiju njegova odgojanja i obrazovanja. Zato je mudro kazano da odgajati čovjeka može samo čovjek.

Sveznajući Bog Koji je stvorio čovjeka (i sve vidljive i nevidljive svjetove) jest i Istinski Odgajatelj svih Svojih stvorenja. Njegovo časno ime „*Er-Rabb*“ koje se najčešće javlja u kur'anskom tekstu počev već od 1. ajeta 1. poglavlja *El-Fatiha* (Ona koja otvara) to jasno pokazuje. Iako je u bosanski jezik ovo Božije ime prevedeno najčešće kao Gospodar, treba podsjetiti da je značenjsko polje Božijeg imena „*Er-Rabb*“ veoma široko.⁷ Tako je Bog, uz to što je Gospodar, još i Uzdržavatelj i Odgajatelj, između ostalog: svjetova (*Rabbu-l-alemin*), svega (*Rabbu kulli šej'in*), nebesa i Zemlje i onoga što je između njih (*Rabbus-semavati ve-l-erdi ve ma bejnehumma*), istoka i zapada i onoga što je između njih (*Rabu-l-mešriki ve-l-magribi ve ma bejnehumma*), dva istoka i dva zapada (*Rabbu-l-mešrikajni ve Rabbu-l-magribejni*), istoka i zapada (*Rabbu-l-mešariki ve-l-megaribi*), svanuća (*Rabbu-l-feleki*) i ljudi (*Rabbu-n-nasi*). Znakovito je da se ime *Er-Rabb* spominje u prvim riječima (Objave) spuštenim posljednjem Božijem Poslaniku – Božiji blagoslovi i mir s njime! - s Plemenitih Visina, u kojima mu Bog Višnji zapovijeda: „Čitaj u ime Odgajatelja (Uzdržavatelja) svoga Koji stvara...“ (v. *moto* na početku). U ovih prvih pet kur'anskih stavaka (ajeta) sažet je cjelovit koncept odgoja i obrazovanja u vidiku kur'anskog učenja čije brojne sastavnice su, po Božijem znanju i volji, dostavljane tokom perioda spuštanja Objave koji je trajao dvadeset tri godine. Kada se te sastavnice koje su sada razasute na raznim mjestima u kur'anskom tekstu, gdje u raznim kontekstima vrše svoju pojedinačnu zadaću, dublje promotre, jasno se vidi da je njihovo zajedničko središte u pet prvih stavaka (ajeta) poglavlja *El-Alek* (Zametna ćelija). U njihovim beskrajnim značenjskim širinama i dubinama su suštinska određenja čovjeka od trenutka kad

7 „Arapski izraz *Rabb* – koji sam preveo kao Uzdržavatelj – obuhvata širok skup značenja koja se u nekom drugom jeziku ne mogu lahko obuhvatiti jednom jedinom riječju. Ona sadrži ideje o polaganju osnovnog prava na posjedovanje nečega i, prema tome, vlasti nad tim, kao i uzgajanje, uzdržavanje i njegovanje nečega od njegova početka do konačnog dovršenja... Ime *Rabb*, s određenim članom *el*, primjenjuje se u Kur'anu isključivo na Allaha kao jedinog Njegovatelja i Uzdržavatelja svega stvorenog – stvarnog i pojmovnog – te zato – konačnog izvora svake vlasti.“ Muhammed Asad, *Poruka Kur'ana*, prijevod i komentar, s engleskog preveo Hilmo Čerimović; Izdavač IC El-Kalem, Sarajevo, 2004., str. 2, fus. 2.

je bio zametna ćelija pa do njegovog tjelesnog, intelektualnog i duhovnog narastanja. U njima se dva puta spominje ime *Er-Rabb* (Stvoritelj, Gospodar, Uzdržavatelj, Odgajatelj). Čovjekova veza ili uzajamnost s Njime, odnosno sjećanja Njegova imena, je sudbonosna za njega i na ovom i na Drugom svijetu. O tom sjećanju čovjek nosi znanje u svom unutarnjem biću koje ne ovisi ni o čemu što je prenijeto izvana, ni o kakvom znanju koje proistječe iz slijeđenja nekog ili nečeg. Shodno tome, **odgoj je, u stvari, omogućenje čovjeku da mu to znanje ima prednost u odnosu na svako drugo.**

Uvjeti u kojima se odgoj ozbiljuje su prirodno i društveno okruženje. Jezik je odraz tog prirodnog i društvenog okruženja, ali u svom vanjskom i zajedničkom obliku. Jezgra ili generička gramatika je ista za sve jezike. Budući da se čovjek licem usmjerava prema pojavama svijeta, te da je ono slika njegovog položaja u odnosu na njegove ljude, **obrazovanje je stjecanje znanja koje omogućuje čovjeku djelatni i moralni položaj u odnosu na druge ljude ili najpovoljniju postavljenu u ljudsku zajednicu.**

Iz ovih Božijih raznovrsnih odgajanja, odnosno njegovanja i razvijanja svih mogućnosti stvorenja proistječe i misija odgoja i poučavanja (obrazovanja) koju su vršili Njegovi poslanici i drugi kojima je mudrost data. Tako vidimo kako Ibrahim i Jakub, mir s njima, poučavaju svoje sinove vjeri u Jednog Boga.⁸ Slično čini i mudri Lukman koji, poučavajući svog sina, traži od njega da Bogu nikog i ništa ne pridružuje, jer je to, zaista, veliko nasilje; da poštuje svoje roditelje i bude im poslušan u svemu osim ako ga budu pokušavali navesti da Bogu bilo šta pridružuje, onoga o kome ništa ne zna – tada ih u tome ne smije poslušati, ali će im i dalje na ovome svijetu velikodušan biti; da slijedi put onoga koji se Bogu iskreno obraća, jer će se svi Njemu vratiti, i On će ih o onome što su radili obavijestiti; on mu dalje kazuje da će Bog na vidjelo iznijeti svako dobro i zlo, ma koliko bilo i gdje god skriveno bilo, jer Bog zna i ono najskrivenije, jer je Sveznajući; traži od njega da redovno klanjanje

održava i zahtijeva činjenje dobrog i odvratanje od nevaljalog, i da strpljiv bude u onom što ga zadesi, jer sve je to nešto čemu se treba srcem predati; zatim da iz oholosti ne okreće lice svoje od ljudi; i da zemljom ne korača nadmeno, jer Bog ne voli ni gordog ni hvalisavog; da u svom hodu bude odmjeran, a da u govoru ne bude grlat, jer to naliči najneprijatnijem revanju magarca.⁹

U ovim savjetima mudrog Lukmana kojima se ljupko obraća dragom sinu (*s ja bunejje*), tražeći od njega da se ovih oporuka odlučno drži u svom životu, nalaze se sve univerzalne vrijednosti koje je potrebno putem odgoja prenositi mladima, a i čovjeku uopće. Samo onaj ko svojim življenjem potvrđuje te vrijednosti uređuje na valjan način svoju vezu s Bogom Višnjim i svim Njegovim stvorenjima, i tako se uklapa u Njegov red u čitavom Svemiru. On zna Istinu i živi s Istinom.

Čovjekove sposobnosti i odgojne potrebe nisu samo intelektualne nego i religiozne, moralne, društvene i dr. Istinskim odgojnim djelovanjem razvijaju se te njegove moći. Zato Lukman koji je čitavim svojim bićem u istinskoj predanosti Bogu, nastoji i u svoga sina probuditi svijest i savjest za takvom predanošću i razviti sve razumske i moralne odrednice njegove osobnosti. Pored pozitivnih vrijednosti koje on s jasnima namjerom, voljom, ciljem i umijećem (a sve su to sastavnice istinskog odgoja) nastoji usaditi i njegovati u duši svoga sina, Lukman upozorava i na negativna svojstva koja nisu u skladu s ljudskim dostojanstvom. To je na prvom mjestu pridruživanje Bogu drugog (širk), jer bez čistog vjerovanja u Jednog Boga (iman) ni primjena najviših moralnih vrijednosti u životu ništa ne vrijedi.¹⁰ Zatim dolaze okretanje lica od ljudi iz lažnog ponosa i oholo hodanje zemljom, jer Bog ne voli nikoga ko je gord i hvalisav. Zaista, lažni ponos navodi čovjeka na pomisao da je on Središte Svega; ta neosnovana gordost ga neodoljivo pritišće da ostane, kako dobro zapaža M. Asad, „samodopadno zadovoljan svojim vlastitim, empirički postignutim znanjem, da robuje svim vrstama improviziranih sila i lažnih vrijednosti, navodno korisnih za ljudski napredak – kao što su imetak, moć ili čak pojam ‘progrsa’ i da poriče valjanost bilo

8 „I Ibrahim oporuči sinovima svojim a i Jakub: Sinovi moji, Bog vam je odabrao vjeru, i nipošto ne umirite drukčije nego kao (Njemu) predani (muslimani)! Vi niste bili prisutni kada je Jakubu smrtni čas došao i kada je sinove svoje upitao: ‘Kome ćete, poslije mene, robovati?’ Oni su odgovorili: ‘Robovaćemo Bogu tvome, Bogu tvojih predaka Ibrahima i Ismaila i Ishaka, Bogu jednome, i mi smo Njemu predani.’“ Kur’an, 2:132-133.

9 Vidi: Kur’an, 31:13-19.

10 „... Ali što se tiče onoga koji odbaci vjerovanje (u Boga) – uzalud će biti sva njegova djela: jer će u životu na Drugom svijetu (Ahiretu) on biti među izgubljenima.“ Kur’an, 5:5.

koje istine, ma kako očevidne, koja je suprotna njegovom osjećanju vlastite važnosti.“ Iluzija da je čovjek sam sebi dovoljan nosi uvjerenje da je on iznad svih potreba Božijeg vodstva.¹¹

Međutim, umjesto pravog odgoja čiji je cilj „bivanje čovjekom“, kako to vidimo i iz ovog nadahnutog kur'anskog kazivanja o ocu i sinu, često se (to je slučaj i danas) odgoj instrumentalizira zarad kojekakvih interesa i/li ideoloških ciljeva, pojedinačnih i kolektivnih. To je „odgojna“ manipulacija koja nužno odgajanike lišava njihove osobnosti, tj. ljudskosti i tako umjesto ljudi proizvodi „poltrone“. Ta „odgojna“ manipulacija se može prikrivati i najuzvišenijim ciljevima. Naprimjer, danas u eri globalizacije liberalne ideologije glavna tema su individualna prava čovjeka. O njima govore svi i na svim razinama. Međutim, pravo je u njih pravo samo ako pojedincu daje „apsolutno“ pravo – inače nije pravo. Uzvišene moralne vrijednosti su tako izgubile svoju apsolutnost, a time i svoj smisao. Nema više sigurnosti pa ni sigurnih odgovora na izazove i probleme koji čovjeka pritišću sve više i više. Zato se samo govori o „hrabrosti za nepotpuna i privremena rješenja“, jer nema istinskih i pravednih rješenja.

I mi ovdje u Bosni i Hercegovini živimo to stanje. Vrlo su rijetki pojedinci koji bi javno iskazali zadovoljstvo sadašnjim stanjem društva, politike, kulture i ekonomije u Bosni i Hercegovini. Čini se da je nezadovoljstvo najočitiije obilježje sadašnjeg stanja bosanskohercegovačkog društva. Nezadovoljstvo je ljudsko stanje koje odražava odnos prema sebi i drugim ljudima u svijetu.

¹¹ „Ne! Čovjek se zbilja uzobijesti čim pomisli da je samom sebi dovoljan.“ Kur'an, 96:6-7.

Zašto su bosanskohercegovački ljudi nezadovoljni? Kakvo je drugo stanje kojim bi oni bili zadovoljni? Kako bi to drukčije stanje moglo nastati? Znaju li oni šta su njihova krivica i odgovornost za to stanje kojim su nezadovoljni? Sva ova pitanja nužno traže da se na njih smisleno odgovori. A odgovora, nažalost, nema!

Samo svijest o teškom stanju može potaći na potrebu njegova mijenjanja. Imaju li ovdašnji ljudi volje da to učine i, dakako, znanja, moći i umijeća? Imaju li hrabrosti za potrebne kritičnost i samokritičnost? Imaju li hrabrosti i poštenja da odgovore istinski na pitanje kakav je njihov odnos prema temeljnim vrijednostima kao što su ljudsko dostojanstvo, pravda, oprost, darežljivost, poniznost, strpljenje itd., bez kojih nema sreće za čovjeka ni „ovdje“ ni „tamo“, ni na ovom ni na Drugom svijetu. Oni sami treba da odgovore te zapitanosti. No jedno je izvjesno: oni će morati, ovdje i sada, drukčije učiti i živjeti i drukčije odgajati i poučavati. Samo na taj način, sadašnji pakleni, ili bolje reći šejtanski, ritam života moći će promijeniti. A svačiji život pa tako i život (i svijet) ljudi Bosne, može biti ljudskiji.

I na kraju, umjesto zaključka, naglašavam da ovo nije rasprava o odgoju kakav je on danas, a kakav bi trebalo da bude. Za takvu ozbiljnu raspravu potrebno je i više znanja i više prostora. No ako naznake o (osobnom) razumijevanju odgoja koje sam u ovom kratkom tekstu spomenuo privuku ičiji interes, onda je njegova osnovna svrha postignuta. Pitanja koja sam naznačio važnija su od odgovora koje sam ponudio.

Summary الموجز

THE ELEMENTS OF UPBRINGING من يربي الإنسان

Hadžić Mehmedalija محمد علي حاجيتش

Man's connection or interrelation with God Almighty, remembering His names is crucial for him in this life as well as in the life hereafter. The awareness of these connections man carries deep within his being and as such it is independent of any outward knowledge that man might gain. Keeping this in mind we can say that bringing up a man is actually teaching a man to give a priority to this knowledge over and above any other knowledge that is available to him.

Circumstances are natural and social surrounding in which bringing up takes place. Thus we might say that bringing up is acquiring the knowledge that provides a man with his social and moral status within a society or the most appropriate position within a community.

Key words: God, man, upbringing, education

إن صلة الإنسان بالله سبحانه وتعالى وتذكره لاسمه، أمر مصيري بالنسبة له في الدنيا والآخرة. ويحمل الإنسان معرفة عن هذا التذكر في كيانه الباطن المستقل عن أي تأثير خارجي، والذي لا يعتمد على أي معرفة ناجمة عن اتباع لشخص أو شيء ما، لذا، فإن التربية في الحقيقة هي جعل هذه المعرفة مفضلة على كل شيء عند الإنسان.

وحتاج التربية في حقيقتها إلى توفر بيئة طبيعية واجتماعية ملائمة. وبما أن الإنسان يولي وجهه شطر ظواهر الكون، وبما أنه صورة موقعه بالنسبة إلى الناس فيه، فإن التعليم هو اكتساب المعرفة التي تتيح للإنسان المكانة الوظيفية والأخلاقية بالقياس إلى الناس الآخرين أو الوضع الأمثل داخل المجتمع البشري.

الكلمات الرئيسية: الله، الإنسان، التربية، التعليم.